

ALEKSANDRA KRECZMER

e-mail: 181801@student.ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0001-9279-3965

PAWEŁ KRÓL

e-mail: 181805@student.ue.wroc.pl

ORCID: 0000-0002-4367-8247

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

SZARA STREFA RYNKU PRACY W POLSCE

JEL Classification: E26

Streszczenie: Tematem artykułu jest problematyka szarej strefy, czyli tej części gospodarki, która funkcjonuje poza oficjalnym obiegiem podlegającym kontroli państwowej. W opracowaniu posłużono się metodą analizy dokumentacji. Rozpatrzono przyczyny oraz skutki występowania zjawiska gospodarki nieformalnej, głównie z perspektywy funkcjonujących w niej podmiotów, jak również pracowników. Po przeprowadzonej analizie wyraźnie zauważono, iż działanie w gospodarce nieformalnej w dłuższej perspektywie przynosi więcej skutków negatywnych niż korzyści. Treści przedstawione w artykule mają na celu zwrócenie uwagi na rzeczywiste rozmiary szarej strefy oraz na niekorzystne skutki, które – wbrew pozorom – dotyczą bardzo dużej części Polaków.

Słowa kluczowe: szara strefa, rynek pracy, gospodarka nieformalna, pracodawcy, pracownicy, praca nierejestrowana, unikanie opodatkowania.

1. Charakterystyka zjawiska szarej strefy

Szarą strefą nazywa się prowadzenie działalności gospodarczej poza oficjalnym obiegiem podlegającym kontroli państwowej. Zamiennie korzysta się z terminów, takich jak: gospodarka nieformalna, szara gospodarka czy gospodarka ukryta. Nieвозмоżliwe jest uchwycenie jej w całej gospodarce, a wszystkie dane są tylko szacunkami. Istnienie szarej strefy jest zjawiskiem powszechnie występującym w pewnym zakresie we wszystkich krajach na świecie. W krajach dopiero rozwijających się jej poziom może przekraczać nawet 40% PKB (Schneider i Buehn, 2018). Według definicji stosowanej przez Główny Urząd Statystyczny o szarej strefie można mówić w przypadku, gdy obserwuje się:

- pracę najemną bez umowy pisemnej,
- pracę najemną na umowę częściową (oficjalnie umowa obejmuje tylko część realnie wypłaconego wynagrodzenia, a jego pozostała część przekazywana jest „pod stołem”),
- pracę na rachunek własny bez rejestracji działalności, kiedy jest to wymagane,

- pracę na rachunek własny z rejestracją, ale bez wykazywania części dochodów (GUS, 2021).

Podmioty funkcjonujące w ramach gospodarki nieformalnej można zatem podzielić na cztery grupy:

1. Osoby, które świadczą swoją pracę, opierając się na ustnych, nieoficjalnych warunkach zatrudnienia, bez spisania jakiegokolwiek umowy. Taka osoba nie zostaje zgłoszona w ZUS do ubezpieczenia społecznego, co wiąże się z faktem, że nie przysługują jej żadne świadczenia, ale także nie potrąca się z jej wynagrodzenia wymaganych składek i podatków. Taki sposób zatrudnienia nieformalnego wykorzystywany jest często w rolnictwie oraz w budownictwie.

2. Osoby mające umowę prawną z pracodawcą, ale na kwotę różniącą się od realnego wynagrodzenia. Nazywa się to umową częściową, ponieważ widnieje w niej przeważnie płaca minimalna, natomiast pracownik otrzymuje kwotę znacznie wyższą. Takie osoby są zgłaszane do ZUS, a od ich wykazanej wypłaty odprowadzane są składki i podatki, więc – co za tym idzie – mają dostęp do różnych świadczeń, ale ich wysokość jest stosunkowo mała. Natomiast część wynagrodzenia płacona “pod stołem” jest z oczywistych względów nieopodatkowana i w całości trafia do pracownika.

3. Osoby, które pracują w formie samozatrudnienia bez prawnie wymaganej rejestracji działalności. Ze względu na potencjalne koszty związane z wysoką podstawą wymiaru składek ubezpieczeniowych osoby te nie zgłaszają się do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Przykładem takiej działalności jest świadczenie różnego rodzaju usług, jak np.: korepetycje, sprzątanie czy opieka nad dziećmi.

4. Osoby pracujące w formie samozatrudnienia z zarejestrowaną działalnością, jednak niewykazujące części swoich przychodów. Osoby te są zgłoszone w ZUS oraz płacą podatki od wykazanych przychodów, przysługują im zatem różne świadczenia, jednak niewykazywana część przychodów nie jest opodatkowana.

2. Szara gospodarka i zatrudnienie nierejestrowane

Z badań przeprowadzonych przez GUS (tab. 1) wynika, iż w latach 2016-2019 udział gospodarki nieobserwowanej w Polsce wynosił od 11,1 do 13,3%. Największy wpływ na wielkość szarej strefy miała działalność ukryta – 10,8% w 2016 r. i 9% w 2019 r. Dzięki działalności nieformalnej wyprodukowano około 2% PKB. W badanych latach widoczny jest stały trend spadkowy udziału gospodarki nieobserwowanej i szarej gospodarki w tworzeniu PKB, natomiast wpływ działalności nielegalnej pozostał na stałym poziomie – 0,4%.

Handel i naprawa pojazdów samochodowych, zakwaterowanie i gastronomia to największa część gospodarki nieobserwowanej według badań przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (tab. 2). Wartość dodana wytworzona w szarej strefie we wspomnianej sekcji PKD wyniosła od 4,4% do 5,2% PKB – to aż 39% całej gospodarki nieobserwowanej.

Tabela 1. Szacunki rozmiarów gospodarki nieobserwowanej w tworzeniu PKB w latach 2016-2019 (w %)

Elementy szarej strefy		2016	2017	2018	2019
PKB		100,0	100,0	100,0	100,0
Gospodarka nieobserwowana		13,3	12,5	12,1	11,1
Szara gospodarka	działalność ukryta	10,8	10,2	10,0	9,0
	działalność nieformalna	2,1	1,9	1,7	1,7
Działalność nielegalna		0,4	0,4	0,4	0,4

Źródło: (GUS, 2021).

Tabela 2 Szacunki udziałów gospodarki nieobserwowanej w tworzeniu PKB w latach 2016-2019 (w %)

Sekcje PKD	2016	2017	2018	2019
PKB	100,0	100,0	100,0	100,0
Gospodarka nieobserwowana	13,3	12,5	12,1	11,1
Przemysł	1,4	1,4	0,7	1,0
Budownictwo	2,3	1,7	1,7	1,8
Handel i naprawa pojazdów samochodowych, zakwaterowanie i gastronomia	5,2	4,8	4,7	4,4
Transport i gospodarka magazynowa	1,0	1,1	1,2	0,9
Obsługa rynku nieruchomości	1,5	1,7	2,0	1,5
Pozostałe sekcje	1,5	1,4	1,4	1,1

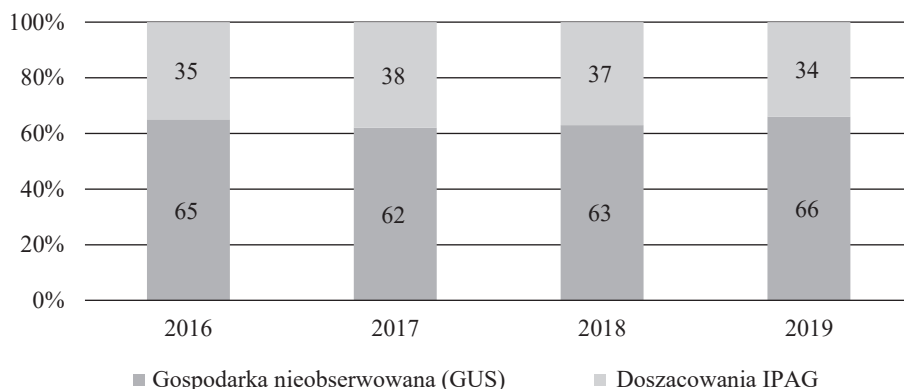
Źródło: (GUS, 2021).

Według Instytutu Prognoz i Analiz Gospodarczych wartość szarej strefy w Polsce jest większa, niż wynika z kalkulacji GUS. Opierając się na danych przedstawionych w tab. 3, zauważyć można tendencję wzrostową rozmiarów szarej strefy w Polsce. Według IPAG całkowita wartość gospodarki nierejestrowanej w latach 2016-2019 wzrosła z 246 mld zł do 272 mld zł.

Tabela 3. Szacunki rozmiarów szarej strefy (w ujęciu IPAG) w polskiej gospodarce w latach 2016-2019 (mld zł)

Lata	2016	2017	2018	2019
Gospodarka nieobserwowana (GUS) (1)	246	247	258	272
Dozycowania IPAG (2)	133	154	150	142
Szara strefa (ujęcie IPAG) (1+2)	379	401	408	414
PKB skorygowany o szarą strefę w ujęciu IPAG	1 994	2 143	2 265	2 407
Udział szarej strefy w skorygowanym PKB	19,0%	18,7%	18,0%	17,2%

Źródło: (GUS, 2021).

Rys. 1. Struktura szarej strefy (w ujęciu IPAG) w polskiej gospodarce w latach 2016-2019 (w %)

Źródło: (GUS (lata 2017-2018)), szacunki IPAG.

Doszacowania IPAG, czyli ta część gospodarki nierejestrowanej, która nie jest obejmowana szacunkami GUS, stanowią około 36% wartości dodanej do szarej strefy w Polsce w 2019 roku.

3. Przyczyny istnienia szarej strefy

3.1. Przyczyny rozwoju szarej strefy

Identyfikując przyczyny rozwijania się gospodarki nieformalnej, można wyróżnić uwarunkowania zarówno prawne, ekonomiczne, jak i społeczne. Wśród przyczyn politycznoprawnych można wskazać m.in. nadmierny fiskalizm państwowy, objawiający się wzrostem liczby często skomplikowanych regulacji podatkowych, który jest zauważalny w rosnących obciążeniach podatkowych i składkach na ubezpieczenia społeczne. Kolejnym czynnikiem rozwojowym jest przeregulowanie gospodarki – rosnąca liczba niejednoznacznych i niejasnych regulacji prawnych, licencji, ograniczeń i obowiązków, które nakładane są na przedsiębiorców przez organy państwowe. Wraz z tendencją państwa do ingerowania w prawa formalizujące funkcjonowanie gospodarki idzie w parze zjawisko chaosu prawnego związanego właśnie z częstymi zmianami przepisów i zasad prowadzenia działalności gospodarczej, co powoduje, że są one niedokładne i niezrozumiałe. Następnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi gospodarki nieformalnej jest nieelastyczność przepisów i norm prawa pracy, takich jak płaca minimalna, której roczny wzrost często wynika wyłącznie z decyzji politycznych (brak realnego oparcia podwyżek na wzroście przychodów przedsiębiorstwa). Na rozwój szarej strefy wpływ mają również obowiązki i wymagania wynikające bezpośrednio z Kodeksu pracy, przede wszystkim te, które dotyczą bezpieczeństwa i higieny pracy (BHP) oraz kwestii zatrudniania i zwalniania

pracowników. Często osoby oferujące pracę nierejestrowaną chcą zapewnić sobie dużą efektywność pracy i możliwość elastycznej wymiany pracowników bez zabezpieczeń wynikających z powyższych przepisów. Szczególnym przykładem takich działań jest kwestia zatrudniania obcokrajowców, którzy mogą przebywać na terenie kraju bez pozwolenia. Kolejnym aspektem jest stosunkowo niewielkie ryzyko wykrycia nieprawidłowości i samej pracy nierejestrowanej przez przeznaczone do tego odpowiednie organy państwowe, takie jak Państwowa Inspekcja Pracy – dzieje się tak z powodu ich nieefektywności i ogólnej słabości.

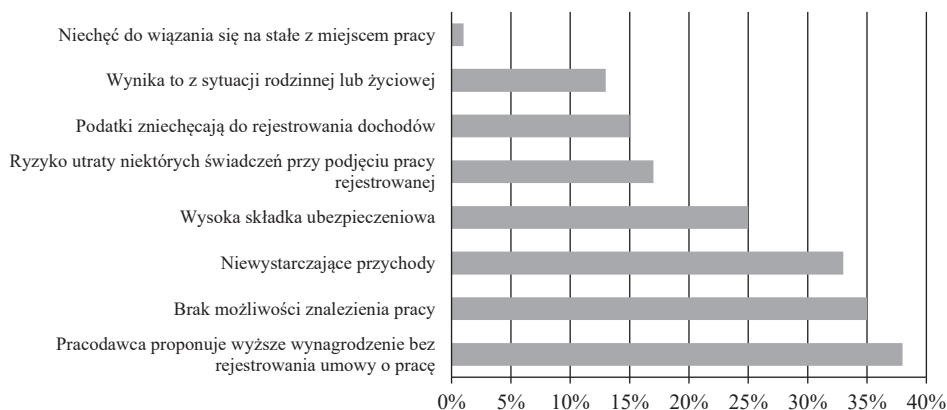
Do ekonomicznych czynników wspierających rozwój gospodarki nieformalnej można zaliczyć wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej, wynikające między innymi z obecnej koniunktury gospodarczej oraz polityki fiskalnej państwa. Przejawia się to m.in. wysokimi podatkami czy składkami na ubezpieczenia społeczne, jak również wzrostem ustawowej płacy minimalnej, bez uwzględnienia ekonomicznych przesłanek rynkowych, takich jak wzrost efektywności pracowników. Istotnym czynnikiem mającym wpływ na rozwój szarej strefy jest nadmierne podniesienie podatku akcyzowego nakładanego na różne wyroby konsumpcyjne i używki, takie jak papierosy, alkohol czy słodkie napoje. Tworzy to w pewien sposób „miejsce” na rynku dla szarej strefy, w ramach której sprzedawcy oferować będą wysoko opodatkowane produkty w znacznie niższych cenach nieobciążonych podatkiem akcyzowym (Rapkiewicz, 2013).

Wśród czynników, które można zaklasyfikować jako społeczne, wymienia się małą świadomość i wiedzę większości społeczeństwa o potencjalnych konsekwencjach i skutkach pracy nierejestrowanej, w szczególności wystąpieniu nieszczęśliwych wypadków, kiedy to ze względu na nieopłacanie składki ubezpieczeniowej nie ma się dostępu do potrzebnej pomocy. Kolejną kwestią jest brak wyobraźni i długoterminowego planowania w kwestii wpływu niepłacenia wymaganych składek i opłat na wielkość przyszłego świadczenia emerytalnego. Następnym czynnikiem rozwojowym w odniesieniu do szarej strefy jest przeświadczenie części społeczeństwa o konieczności omijania obowiązującego prawa. Wynika to ze „zwyczajów” i „tradycji” mających swoje korzenie w poprzednim systemie gospodarczym i ładzie prawnym. Na rozwój szarej strefy wpływ ma również brak silnych, dobrze dofinansowanych kampanii społecznych promujących etyczną, odpowiedzialną przedsiębiorczość i tak zwany solidaryzm społeczny. Do zwiększania się gospodarki nieformalnej przyczyniają się także słabe wzorce oraz niskie standardy reprezentowane przez osoby zajmujące najwyższe stanowiska państwowe, co objawia się częstymi doniesieniami medialnymi o wykorzystywaniu różnych luk prawnych przez osoby owe prawo tworzące. Innym czynnikiem społecznym wspierającym wzrost szarej strefy jest relatywnie wysoki poziom zasiłków, zapomóg oraz świadczeń socjalnych dla osób bezrobotnych. Możliwość utraty statusu beneficjenta powyższego wsparcia może sukcesywnie zmniejszać chęci do podjęcia legalnej pracy oraz motywować do podejmowania pracy „na czarno”, która pozwoli je utrzymać. Nowymi czynnikami rozwoju szarej strefy są kwestie związane z panującą na całym świecie pan-

demią koronawirusa. W związku z nałożeniem różnych obostrzeń i ograniczeń na przedsiębiorstwa część podmiotów gospodarczych zdecydowała się na otwarcie biznesu wbrew obowiązującym przepisom. Innym czynnikiem było pojawienie się „czarnego” obrotu różnymi materiałami potrzebnymi, takimi jak maseczki, płyny dezynfekujące czy – w rzadszych przypadkach – samymi szczepionkami i certyfikatami. Do rozwoju szarej strefy może przyczynić się również szereg regulacji i nowych podatków wprowadzanych w ramach rządowego programu „Polski Ład”, ponieważ im bardziej skomplikowany jest system podatkowy, tym większa skłonność przedsiębiorców do unikania opodatkowania (Ćwiąkała-Małyś i Piotrowska, 2021).

3.2. Przyczyny podejmowania pracy nierejestrowanej

Szara strefa w Polsce jest szczególnie widoczna w pracy nierejestrowanej. Główną motywacją wyboru tego typu zatrudnienia jest chęć zwiększenia swoich zarobków. Co ciekawe, duża część pracowników zatrudnionych nielegalnie otrzymuje taką samą stawkę godzinową jak osoby zatrudnione na podstawie legalnej umowy, nie jest to jednak regułą (Cichocki i Tyrowicz, 2010, s. 527-535). Niektórzy pracodawcy proponują wyższe realne wynagrodzenie przy pracy na czarno. Wynika to z braku potrzeby opłacania podatków czy odprowadzania obowiązkowych składek na ubezpieczenia społeczne. Ponadto ich wysokość jest również bardzo istotnym czynnikiem, który wpływa na decyzję wielu osób o nierejestrowaniu swojej własnej działalności gospodarczej. Osoby otrzymujące różnego rodzaju świadczenia socjalne, zapomogi oraz zasiłki wynikające chociażby ze statusu osoby bezrobotnej

Uwaga: Opinie ogółu ludności pracującej w szarej strefie w wieku 15 lat i więcej (łącznie z brakiem danych); wyniki nie sumują się do 100%, gdyż jedna osoba mogła wymienić więcej niż jedną przyczynę podejmowania pracy nierejestrowanej.

Rys. 2. Przyczyny podejmowania pracy nierejestrowanej według opinii osób decydujących się na ten rodzaj zatrudnienia w 2017 r.

Źródło: opracowanie na podstawie (GUS, 2021).

czy pobierające rentę nie chcą, żeby ich przychód został wykryty, ponieważ wiązałyby się to z ich utratą. Praca nierejestrowana pozwala im na uzyskanie dodatkowych pieniędzy, w związku z czym często decydują się na podjęcie właśnie takiej formy zatrudnienia. Trudna sytuacja życiowa oraz materialna niejednokrotnie wymusza na danej osobie podjęcie pracy „na czarno”, która często oferuje większy krótkoterminowy zysk niż legalne formy zatrudnienia. Inną ważną kwestią wartą poruszenia jest fakt, że wielu pracowników doświadcza dużych trudności w znalezieniu zatrudnienia zarejestrowanego, które będzie wystarczająco satysfakcjonujące, głównie pod względem finansowym. W Polsce występuje również problem strachu przed podpisaniem umowy, spowodowany potencjalną niechęcią do związania się na dłużej z nowym miejscem pracy.

3.3. Przyczyny oferowania pracy nierejestrowanej

Wyróżnia się wiele powodów, które sprawiają, że działanie w ramach gospodarki nieformalnej i oferowanie pracy nierejestrowanej jest tak popularne i atrakcyjne wśród przedsiębiorców. Do podstawowych i najczęstszych przyczyn oferowania pracy „na czarno” należy chęć przedsiębiorcy do ograniczenia kosztów związanych z zatrudnieniem pracownika oraz zwiększenie elastyczności zatrudnienia, które w ramach normalnej umowy o pracę byłoby ograniczone przepisami prawnymi. Do działania i szukania pracowników w ramach gospodarki ukrytej zmuszać może trudna sytuacja ekonomiczna firmy, a w drastyczniejszych przypadkach nawet groźba bankructwa. W takiej sytuacji danej jednostki gospodarczej często po prostu nie stać na legalne, całkowicie jawne zatrudnienie pracownika, więc kierując się chęcią przetrwania, przedsiębiorca decyduje się na funkcjonowanie w ramach szarej strefy. Kolejnym czynnikiem motywującym do oferowania pracy nierejestrowanej jest zwykła chęć przedsiębiorcy do zmaksymalizowania zysków. Nawet jeśli sytuacja finansowa firmy jest stosunkowo dobra, pracodawca decydując się na szarą strefę, może powiększyć swoje dochody poprzez oszczędności wynikające z mniejszych kosztów zatrudnienia. Wielkość takich oszczędności będzie w dużej mierze zależała od formy pracy nierejestrowanej, a dokładnie od tego, czy dany pracownik ma choćby umowę częściową, obejmującą realnie tylko część jego faktycznie wypłacanego wynagrodzenia, czy też pracuje tylko w ramach umowy niepisemnej. Oferowanie pracy nierejestrowanej może wynikać również z samego charakteru umowy i zapotrzebowania na pracownika. Doskonale jest to widoczne w branżach cechujących się dużą elastycznością zatrudnienia, a w szczególności w branży turystycznej i rolniczej, gdzie występuje popyt na pracowników sezonowych. Kolejnym czynnikiem wpływającym na oferowanie pracy nierejestrowanej jest chęć uniknięcia wielu formalności prawnych związanych z zatrudnieniem pracownika oraz większe możliwości związane z zakończeniem współpracy z daną osobą – w szarej strefie jest to znacznie prostsze, ponieważ nieegzekwowalne jest między innymi wypowiedzenie. Następną kwestią decydującą o oferowaniu pracy w gospodarce nieformalnej

jest trudność w znalezieniu pracowników, którzy byliby skłonni do podjęcia pracy w sposób półlegalny bądź nielegalny, ponieważ może się to wiązać m.in. z utratą dotychczas pobieranych różnego rodzaju świadczeń, zapomóg, zasiłków lub z chęcią uniknięcia spłaty swoich długów i zobowiązań.

4. Skutki związane z istnieniem szarej strefy

4.1. Skutki dla państwa

Istnienie i funkcjonowanie gospodarki nieformalnej wiąże się z licznymi konsekwencjami nie tylko dla oferujących i podejmujących pracę nierejestrowaną, ale także dla samego państwa. Jednym z tych skutków jest zaburzenie konkurencji rynkowej w sektorach z dużym udziałem szarej strefy. Przejawia się to tym, iż przedsiębiorstwa działające w pełnej zgodności z prawem nie są w stanie konkurować cenowo z firmami, które opierają się na pracy „na czarno”, co pozwala im na znaczne obniżenie kosztów związanych z zatrudnieniem i bezpieczeństwem, wpływając na ostateczną cenę. Gospodarka ukryta wpływa również na stan dochodów państwowych, ponieważ działalności gospodarcze funkcjonujące w ramach szarej strefy sukcesywnie unikają opodatkowania oraz odprowadzania składek na ubezpieczenia społeczne. Ze względu na charakter gospodarki nieformalnej nie jest możliwe podanie dokładnych wartości strat z tego tytułu. Kolejnym skutkiem „szarej” gospodarki jest zafałszowanie państwowej statystyki dotyczącej gospodarki. Jest to związane z brakiem możliwości dokładnego zbadania skali zjawiska, jakim jest gospodarka nieformalna. Do skutków działania szarej strefy zalicza się również niewłaściwą alokację środków pomocy społecznej – obserwuje się ją wtedy, gdy osoba pobiera świadczenia z tytułu braku zatrudnienia, jednocześnie podejmując pracę nierejestrowaną.

4.2. Skutki podejmowania pracy nierejestrowanej

Okazuje się, że praca w szarej strefie nie tylko nie zwiększa dochodów, ale również wpływa negatywnie na karierę zawodową. Większość pracowników tej strefy nie podejmuje działań związanych z podnoszeniem swoich kwalifikacji. Najprawdopodobniej wynika to z braku motywacji oraz niechęci pracodawcy do inwestowania w szkolenia swoich nielegalnie zatrudnionych pracowników. Właściciel przedsiębiorstwa, w którym zatrudnieni są niezarejestrowani pracownicy, w obawie przed potencjalną kontrolą organów państwowych (m.in. PIP) nie inwestuje w tych pracowników swojego kapitału, wysyłając ich na kursy, dzięki czemu unika podejrzeń o nielegalne zatrudnianie pracowników. Ponadto pracownicy zatrudnieni „na czarno” są często bardzo źle traktowani, przez co przestają wierzyć w swoje możliwości, a w konsekwencji nie podejmują się legalnej pracy w przyszłości (Daly i Delaney, 2013, s. 19-23). Po wielu latach takich praktyk albo nie będą w stanie znaleźć nowe-

go miejsca pracy, albo będzie im bardzo ciężko uzyskać awans w obecnym miejscu zatrudnienia. Spowodowane jest to brakiem udokumentowanego stażu pracy. Młode osoby, które miały przerwę w zatrudnieniu, o wiele częściej zmagają się z problemem znalezienia pracy w porównaniu z ich rówieśnikami, którzy takiej przerwy nie mieli. Zjawisko to jest nazywane efektem blizny. W badaniu, którym objęto osoby kończące w Polsce edukację formalną po szkole średniej lub wyższej w latach 1998-2005, stwierdzono, że absolwenci, którzy podjęli swoją pierwszą pracę zawodową na podstawie umowy ustnej nieco rzadziej pozostawali w zatrudnieniu po 6, 12 i 18 miesiącach od jej podjęcia (prawdopodobieństwo mniejsze o 9-11 punktów procentowych) niż ci, którzy mieli umowę pisemną (Baranowska, Gebel i Matkovič, 2009). Osoby mające dzieci, decydując się na taką formę zatrudnienia, dają im w pewnym sensie zły przykład. Mogą one, opierając się na doświadczeniach rodziców, w przyszłości żyć w przeświadczeniu, że tylko taka forma zatrudnienia będzie dla nich korzystna (Bellani i Bia, 2016, s. 22-23). Inne skutki są równie poważne – brak ubezpieczeń, w tym: zdrowotnego, chorobowego, rentowego i wypadkowego, prowadzi do niezabezpieczonej przyszłości i kolejnych problemów – głównie finansowych – spowodowanych na przykład przez nagłą chorobę lub wypadek. Długoterminowym skutkiem pracy nierejestrowanej będzie też w przyszłości niskie, minimalne świadczenie emerytalne wynikające z niepłacenia składek na ubezpieczenia społeczne (Czapiński i Góra, 2016, s. 9ba). Jeśli osoba nie podjęła żadnych działań w celu zabezpieczenia finansowego jesieni swojego życia, będzie się to wiązało z różnymi problemami, takimi jak brak funduszy na opłacenie wszystkich rachunków, leków itp. Wymagana wtedy będzie pomoc ze strony rodziny, przyjaciół lub – w przypadku ich braku – państwa oraz różnego rodzaju organizacji charytatywnych.

4.3. Skutki oferowania pracy nierejestrowanej

Działanie w gospodarce nieformalnej oraz oferowanie przez przedsiębiorców zatrudnienia bez wymaganej rejestracji ma wiele konsekwencji. Podstawowym skutkiem, będącym jednocześnie przyczyną decydowania się na taką formę prowadzenia działalności w ramach szarej strefy, jest korzyść wynikająca z ograniczenia kosztów zatrudnienia. Jest to korzyść niemalże natychmiastowa, która może pomóc nie tylko w maksymalizacji dochodów, ale również w zwiększeniu swojej konkurencyjności. Zatrudnianie pracowników w ramach świadczenia pracy nierejestrowanej może przejawiać się jednak wzrostem wydatków firmy na podstawowe przeszkolenie pracowników, co wynika z ich stosunkowo większej rotacji niż w przypadku umowy rejestrowanej. Kolejnym skutkiem oferowania pracy nierejestrowanej jest brak przywiązania i poczucia lojalności pracowników wobec przedsiębiorstwa wynikający z elastyczności i rotacyjności zatrudnienia. W szerszej perspektywie przekłada się to na niską jakość pracy i ryzyko nagłej utraty kluczowych pracowników, co może prowadzić do spadku liczby zamówień oraz strat związanych z przestojami i brakiem możliwości realizacji zamówień. Oferując pracę „na czarno”, w pewnym stopniu

przedsiębiorca ogranicza możliwości rozwoju zawodowego swoich pracowników, ponieważ inwestycja w ich szkolenia jest nieopłacalna ze względu na niepewność zatrudnienia oraz ryzyko potencjalnego zainteresowania organów państwowych. Brak rozwoju kadry pracowniczej negatywnie wpłynie na dalszy rozwój samego przedsiębiorstwa. Kolejnym problemem są trudności związane z pozyskaniem nowych, ambitnych pracowników, ci bowiem woleliby bardziej stabilną formę zatrudnienia – taka decyzja znacznie ogranicza zdolności rekrutacyjne. Następną konsekwencją działania w „szarej” gospodarce jest ograniczenie potencjalnych współprac biznesowych z innymi przedsiębiorstwami, różnymi inwestorami oraz samorządem lokalnym – ze względu na ryzyko wykrycia przez organy kontrolne. Zatrudnianie bez rejestracji tworzy też pewną atmosferę stresu wpływającą zarówno na pracodawcę, ze względu na chociażby potencjalne konsekwencje przy ewentualnej kontroli, jak i na pracowników, którzy nie mogą być pewni swojego źródła dochodów. Ostatecznym skutkiem oferowania pracy nierejestrowanej są konsekwencje prawne i finansowe wynikające z potencjalnego wykrycia nieprawidłowości w ramach kontroli prowadzonej przez PIP. Może się to wiązać z karami finansowymi oraz koniecznością uregulowania zaległych, należnych składek na ubezpieczenie społeczne oraz podatku dochodowego wraz z odsetkami. Przedsiębiorca może również zostać ukarany wykluczeniem z udziału w różnych przetargach.

5. Korzyści dla pracodawcy oferującego zatrudnienie nierejestrowane

Przedsiębiorca działający w ramach gospodarki nieformalnej oraz oferujący zatrudnienie nierejestrowane ma znacznie większy zakres możliwości oraz większą swobodę w podejmowaniu decyzji niż jego konkurencja działająca w sposób całkowicie zgodny z prawem. Może on między innymi oferować gorsze warunki pracy, objawiające się między innymi wynagrodzeniem poniżej poziomu ustawowej płacy minimalnej lub pracą w warunkach mniej bezpiecznych niż w standardowym zatrudnieniu. Pracodawca oferujący pracę „na czarno” nie odprowadza również częściowo lub w całości (w zależności od formy pracy nierejestrowanej) składek na ubezpieczenia społeczne oraz podatku dochodowego, co znacząco zmniejsza koszty zatrudnienia. Nie musi również pokrywać kosztów okresowych szkoleń BHP dla swoich pracowników. Kolejną rzeczą jest niewypłacanie wynagrodzenia za okres choroby lub urlopu wypoczynkowego. Brak kontroli państwowej oraz zabezpieczeń prawnych pozwala mu również na niewypłacanie świadczeń z tytułu zwolnienia z pracy, takich jak odprawa, należności za zaległy płatny urlop wypoczynkowy czy wynagrodzenia w okresie wypowiedzenia (ma możliwość rozwiązania współpracy z pracownikiem bez okresu wypowiedzenia).

6. Podsumowanie

W celu zweryfikowania przedstawionej hipotezy badawczej mówiącej, że: „Działanie w gospodarce nieformalnej długoterminowo przynosi funkcjonującym w niej zarówno podmiotom, jak i pracownikom więcej skutków negatywnych niż korzyści”, wykorzystano w pracy dokumenty opracowane między innymi przez Główny Urząd Statystyczny, Biuro Analiz Sejmowych czy Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych. Opierając się na przedstawionych informacjach, można pozytywnie zweryfikować postawioną hipotezę: długofalowość funkcjonowania w gospodarce nieformalnej przynosi więcej szkód niż zysków, niezależnie od bycia zatrudnianym lub zatrudnionym.

Z punktu widzenia osoby podejmującej pracę w „szarej” gospodarce w okresie krótkoterminowym jej motywacje i zapotrzebowania, takie jak chęć zwiększenia swoich zarobków czy utrzymania benefitów socjalnych w postaci zasiłków od państwa (które w przypadku legalnej umowy zostałyby utracone), ale także wiele innych motywów opisanych szczegółowo w punkcie 3b, zostają całkowicie zrealizowane i zaspokojone. Jednak, mimo chwilowych korzyści, osoba ta skazuje się na wiele nieprzyjemności, takich jak: negatywny wpływ na karierę zawodową wynikający z braku możliwości podwyższenia kwalifikacji, ewentualne niewłaściwe traktowanie przez pracodawcę, brak możliwości awansu zawodowego czy w przypadku niefortunnego wydarzenia takiego jak wypadek – brak zasiłku będący konsekwencją nieopłacania składek ubezpieczeniowych. Jeżeli nawet uda się uniknąć powyższych konsekwencji, osoba ta będzie zmuszona do wczesnego i samodzielnego odkładania funduszy na przeżycie po osiągnięciu wieku poprodukcyjnego i przejściu na emeryturę – z powodu nieopłacenia składek nie będzie bowiem jej przysługiwać państwowa emerytura.

Z perspektywy pracodawcy oferującego zatrudnienie w gospodarce ukrytej można stwierdzić, że w stosunkowo krótkim okresie takie funkcjonowanie może być dla niego bardzo korzystne. Kwestie takie, jak zwiększenie swoich dochodów poprzez obniżenie kosztów związanych z zatrudnieniem, większa elastyczność i swoboda w relacjach z pracownikami, oraz wiele podobnych motywów opisanych w punkcie 3 zostaną w pełni zrealizowane. Jednak w spojrzeniu długoterminowym decyzja o funkcjonowaniu w „szarej gospodarce” przyniesie wiele nowych przeszkód, utrudnień i potencjalnych szkód opisanych w punkcie 4. Mogą się one objawiać skutkami, takimi jak brak lojalności i przywiązania pracowników do ich miejsca pracy, co będzie wpływać na ich produktywność, jakość pracy oraz wprowadzało zagrożenie w postaci nagłej utraty kluczowej kadry i konieczności przestojów, powstanie dylematu odnośnie do rozwoju zawodowego pracowników (przy dużej rotacji pracowniczej inwestycja w szkolenia i kursy jest dużym ryzykiem) czy problemy ze znalezieniem nowych, ambitnych osób do pracy, ponieważ brak oferty stabilnego zatrudnienia w znacznym stopniu ograniczy możliwości rekrutacyjne. Ostatecznie wiąże się to ze stałym stresem i presją, związanymi z ryzykiem kontroli organów

państwowych, takich jak Państwowa Inspekcja Pracy. Jeśli w danym przedsiębiorstwie wykryte zostaną nieprawidłowości, skutkiem będą ogromne kary finansowe oraz przymus uregulowania zaległych podatków czy składek.

Funkcjonowanie w szarej strefie na rynku pracy jest w pewnym sensie pułapką, która zachęcając wieloma korzyściami krótkoterminowymi, prowadzić może do wielu niebezpieczeństw, mających bardzo poważne konsekwencje. Wzrost świadomości oraz wiedzy o następstwach działania w ramach gospodarki nieformalnej, a także podejmowane przez organy państwowe inicjatywy kontrolne i ustawodawcze prowadzą do stałego i stabilnego spadku procentowego tych form zatrudniania w tworzeniu polskiego PKB.

Literatura

- Baranowska, A. (2011). Does horizontal differentiation make any difference? Heterogeneity of educational degrees and labor market entry in Poland. W: I. Kogan, C. Noelke i M. Gebel (Eds.), *Making the transition: Education and labour market entry in Central and Eastern Europe* (s. 216-239). California: Stanford University Press.
- Baranowska, A., Gebel, M. i Matković, T. (2009). Informal employment at labour market entry. A comparative study of Croatia, Poland and Ukraine (paper presented at the 17th Annual Workshop of the European Research Network Transitions in Youth, Dijon, France, 17-19 September 2009). Pobrane z https://iredu.u-bourgogne.fr/wp-content/uploads/2010/04/baranowska_gebel_matkovic.pdf
- Bellani, L. i Bia, M. (2016). *Intergenerational poverty transmission in Europe: The role of education* (Working Paper Series of the Department of Economics, University of Konstanz 2016-02, s. 22-23). Department of Economics, University of Konstanz.
- Cichoński, S. i Tyrowicz, J. (2010). Shadow employment in post-transition. Is informal employment a matter of choice or no choice in Poland? *Journal of Behavioral and Experimental Economics (formerly The Journal of Socio-Economics)*, 39(4), 527-535.
- Czapiński, J. i Góra, M. (2016). *Świadomość «emerytalna» Polaków. Raport z badania ilościowego*. Warszawa: Europejski Kongres Finansowy.
- Ćwiąkała-Małys, A. i Piotrowska, I. (2021). Przeciwdziałanie szarej strefie w Polsce. *Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego*, (193), 63-65.
- Daly, M. i Delaney, L. (2013). The scarring effect of unemployment throughout adulthood on psychological distress at age 50: Estimates controlling for early adulthood distress and childhood psychological factors. *Social Science & Medicine*, (80), 19-23.
- Fundowicz, J., Łapiński, K., Wyżnikiewicz, B. i Wyżnikiewicz, D. (2020). *Szara Strefa 2020*. Warszawa: Instytut Prognoz i Analiz Gospodarczych Fundacja Naukowa. Pobrane z https://polskabezgotowkowa.pl/files/IPAG_Szara_Strefa_2020.pdf
- Główny Urząd Statystyczny [GUS]. (2021). *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2016-2019*. Warszawa.
- Jenkins, S. P. i Siedler, T. (2007). *The intergenerational transmission of poverty in industrialized countries* (DIW Discussion Papers, No. 693). Berlin: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW).
- Mäder, M., Mueller, S., Riphahn, R. T. i Schwientek, C. (2014). Intergenerational transmission of unemployment – evidence for German sons (ZEW – Centre for European Economic Research Discussion Paper (14-077)).

- Pasternak-Malicka, M. (2019). Szara strefa – definicje, przyczyny, szacunki. Polska perspektywa. *Studia BAS, Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu*, „Uwarunkowania prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce”, 2(58). Pobrane z: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-9987af6c-db24-49b3-9828-837e66706611>
- Rapkiewicz, M. (2013). *Wpływ zmian wysokości stawki podatku akcyzowego od wyrobów spirytusowych w 2014 r. na dochody budżetu państwa* (s. 5-15). Warszawa: Instytut Sobieskiego.
- Schneider, F. i Buehn, A. (2018). Shadow economy: Estimation methods, problems, results and open questions. *Open Economics*, 1(1), 1-29.
- Ustawa z dnia 9 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy o podatku akcyzowym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2021, poz. 2349)

THE GRAY ZONE OF THE LABOUR MARKET IN POLAND

Abstract: The subject of the study is the problem of the shadow economy, which is that part of the economy that operates outside the official circulation subject to state control. This study uses the method of documentation analysis. The causes and effects of the informal economy were considered mainly from the perspective of entities and employees operating in it. After the analysis, it can be clearly seen that operating in the informal economy in the long run brings more negative effects than benefits. The content presented in this research paper is intended to draw attention to the real size of the shadow economy and the adverse effects that affect, despite appearances, a very large proportion of Poles.

Keywords: grey area, labour market, informal sector, employers, employees, unreported employment, tax evasion.